

Колісниченко А. В.

Національний авіаційний університет

КОНФЛІКТ КУЛЬТУР КРІЗЬ ПРИЗМУ ІНДІЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ В ОПОВІДАННІ ПОРОШУРАМА «СВАТАННЯ»

У статті проаналізована національна специфіка сприйняття культурних патернів іншого народу, проілюстровано знакові для індійської літератури традиційні віхи формування ідентичності. Стаття розглядає актуальне запитання, є індійська література лише сукупністю регіональних мовних літератур чи самостійною літературою. Оскільки в основу мультикультурності сучасного індійського суспільства закладено багатовікову народну традицію культурної, побутової й релігійної взаємодії, література Індії розглядається як цілісне явище, як єдиний багатомовний комплекс із єдиним процесом становлення, розвитку та збагачення, єдиним фондом культурних традицій, єдиною естетичною системою та ідейно-тематичною основою. За всієї індивідуальної відмінності письменників, що жили в різних регіонах країни й писали різними мовами, було дещо спільне, що об'єднувало письменників одного покоління. Це спільне визначалося й матеріальними умовами життя, і духовною атмосферою, яка існувала в той час, і домінуючими соціально-політичними концепціями, й естетичними поглядами, тощо. Формування спільної національної ідентичності відбулося на базі громад, кожна з яких мала свою віками й тисячоліттями сформовану та вельми відмінну від інших групову ідентичність. Найважливіші аспекти національної ідентичності індійців розглядають у площині оповідання «Сватання» письменника Порошурама, який завдяки легкому гумору порушує болючі соціальні питання, адже трансформації, що відбувалися в соціумі, утілено в літературі. Продемонстровано знакові атрибути втраченої ідентичності й підміни ціннісних орієнтацій індійського народу завдяки довготривалому перебуванню Індії в складі Британської імперії; розглянуто поняття «англізація» населення Індії, окреслена бінарна ситуація як і взаємопроникнення культур, так і їх конфлікт; проаналізовано особливості світосприйняття членів соціуму крізь призму належності до певної касты.

Ключові слова: «англізація», «англофільство», мультикультуралізм, брахман, «утрачена ідентичність», герменевтичний феномен.

Постановка проблеми. Стверджуючи себе на світовій арені як незалежна держава й розбудовуючи сучасну державність усередині країни, Республіка Індія внаслідок своєї багатокультурності, етнорелігійної й мовної строкатості змушена була вирішувати пріоритетну для неї проблему забезпечення консолідації індійського суспільства. Потужним засобом її розв'язання було визначено формування спільної національної ідентичності громад, кожна з яких мала свою, віками й тисячоліттями сформовану та вельми відмінну від інших, групову ідентичність. «Відтак пошук засобів і механізмів забезпечення злагоди між різноманітними соціокультурними групами та формування їхньої спільної ідентичності були для Індії її іманентним державо- й націєтворчим завданням. З перших же років розбудови індійської державної незалежності йшов пошук альтернативи «ексклюзивним» версіям націоналізму, що

пов'язували можливості розвитку державності з етнорелігійною спільнотою. Такою альтернативою стала «інклюзивна» ідея надконфесійної нації, переведена в практику державної політики визнання й зміцнення «єдності в розмаїтті» – гандістської інтерпретації стародавнього індійського принципу «сарва дхарма Самбхава», що стверджує право рівно уважного й шанобливого ставлення до будь-якої віри на підставі традиційного індійського уявлення про спільні корені всіх релігій» [3]. Отже, в основу мультикультурності сучасного індійського суспільства закладено багатовікову народну традицію культурної, побутової й релігійної взаємодії.

Отже, індійська версія мультикультуралізму є ширшим, ніж звичний для Європи, феноменом – «не лише мультикультуралізмом, а радше мультиполітизмом, виходом культурного розмаїття в державно-політичну площину й поєднанням двох

взаємовиключних для Європи культурних політик: політики ексклюзивності й інклюзивності – включення й виключення. Інклюзивний лише для корінного населення, для іммігрантських громад мультикультуралізм Європи на практиці дедалі більше набував ексклюзивного характеру, за якого корпоративні інтереси й потреби поглинали нормативно закріплені на державному рівні права особи, а самі етнокультурні й етнорелігійні корпорації виокремлювалися з державного й загальногромадського життя» [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання індійського мультикультуралізму та соціальної «англізації» є головними в сучасних літературних розвідках С. Євтушенко, Т. Метельової, Ю. Завгороднього, С. Наливайка й ін. Науковці констатують, що зародження оповідання в багатомовній індійській літературі припадає на кінець 19 – початок 20 століть, протягом яких видані тисячі збірників оповідань більше ніж двадцятьма індійськими мовами. Проте ще й досі актуальне запитання, є індійська література лише сукупністю регіональних мовних літератур чи самостійною літературою. З початку століття й у житті, і в літературі змінилося не менше трьох поколінь. За всієї індивідуальної відмінності письменників, що жили в різних регіонах країни та писали різними мовами, було дещо спільне, що об'єднувало письменників одного покоління. Це спільне визначалося й матеріальними умовами життя, і духовною атмосферою, яка існувала в той час, і домінуючими соціально-політичними концепціями, й естетичними поглядами, тощо. Саме тому дослідження різномовних письменників одного покоління підкреслює й більш рельєфно визначає загальні риси індійської літератури, виникнення яких зумовлено схожістю основних процесів розвитку народів Індії, схожістю їхньої історичної долі [1]. Отже, розглядаємо літературу Індії як цілісне явище, як єдиний багатомовний комплекс із єдиним процесом становлення, розвитку та збагачення, єдиним фондом культурних традицій, єдиною естетичною системою та ідейно-тематичною основою.

Постановка завдання. Яскравим зразком індійської літератури є оповідання «Сватання» письменника Порошурама (справжнє ім'я – Раджешхор Бошу), який завдяки легкому гумору насправді ж порушує болючі соціальні питання. Завданням розвідки є розглянути ключові аспекти соціальних процесів індійського народу – процесів «англізації», втрати національної ідентичності й набуття ідентичності Іншого на матеріалі вищезазначеного оповідання.

Виклад основного матеріалу. Одним зі знакових аспектів ствердження національної самості в площині оповідання є демонстративне декларування гармонії з природою. Автор якомога частіше наголошує на взаємозв'язку з природним циклом, адже індійці живуть за законами природи. Яскравою ілюстрацією є життєва філософія пана Чатудджо, який планує всі свої дії виключно за астрологічним календарем, у якому вказані сприятливі та несприятливі дні й години: «Раніше цього часу дощ не вщухне. Дощ закінчиться, тоді й вирішимо, – сказав пан Чатудджо, заглянувши в календар» [1, с. 10]. Навіть минулі події головний герой оповідання викладає точно згідно із циклом: «Минулого року в місяці магх» (місяць індійського календаря, відповідає приблизно січню/лютому (коментар наш. – А. К.) [1, с. 11]. У парадигму індійської «природності» Порошурам майстерно вмонтовує її атрибути навіть на описовому рівні, уживаючи асоціативні образи тих явищ, які близькі кожному індійцеві в повсякденному житті. Наприклад, неголене обличчя іноземця впевнено порівнює з шароподібною квіткою кода, яка повністю вкрита ворсинками. Ліричний герой і себе порівнює не з чим іншим, як із овочем: «Мое лице стало багряним від сорому, я став, мабуть, схожим на баклажан» [1, с. 13]. Примітно, що важливою віхою зображення національного світогляду ліричного героя (і безпосередньо автора) є акцентування на індійських кулінарних патернах. Письменник не лише інкорпорує в текстове полотно назви страв («Замовте кхічрі (страва з рису й сочевиці зі спеціями (коментар наш – А. К.)) та смажену рибу» [1, с. 10]; «Де чай – там і любов» [1, с. 17]), а й актуалізує всі традиційні церемонії, пов'язані з їх уживанням. Демонстративною є ситуація, коли пан Чатудджо в намаганні слідувати споконвічним канонам засумнівався в доцільності спільної трапези зі своєю супутницею у вагоні потягу: «Ви будете їсти? Чи це вам заборонено? – ситуація була важка: їжі торкалися руки чужоземки!» [1, с. 16]. Отже, національні константи слугують маркерами питомо індійської картини світу.

Важливою специфікою суспільного ладу країни є традиційний поділ на касты. Пан Чатудджо є типовим ретранслятором ідей тієї касты, до якої він належить, – касты брахманів. Герой неймовірно пишається своєю бородою, яка є символом мудрості не лише його особистої, а й мудрості всього вищезгаданого соціального прошарку населення, саме ця борода дає йому підстави гордо заявити: «Хай каст бенгалі брахман!» [1, с. 14].

Як ще один вагомий доказ пан Чатудджо демонструє священний шнур на шиї з трьох бавовняних ниток, який дається раз у дитинстві та символізує нове народження. Такий знак мають право носити лише представники касті брахманів. Ще однією рисою, виразно задекларованою в оповіданні, є присвоєння виключно брахманам найвищих моральних якостей: «З усіх каст каста брахманів – найвища. І філософія, і поезія, і теорія любові – усе це створено генієм брахманів» [1, с. 11]. Виключно своєму народові письменник приписує категорію любові, упевнено стверджуючи, що інші люди просто не здатні любити. Кохання іноземних супутників пана Чатудджо вимірюється виключно грошовим еквівалентом: «Він володар ста мільйонів ... І в нього (другого жениха (коментар наш – А. К.)) сто мільйонів» [1, с. 14].

Демонстративною подією стає ритуал одруження пані Джун із боксером, адже молодята попросили негайно провести церемонію свого сусіда в купе – пана Чатудджо. Останній сприймає таку ситуацію як належне, бо він «часто підбирав женихів і наречених для родичів і друзів» [1, с. 17], тобто його соціально-рольовий статус дає право «одружити» пару, що він і робить із неприхованою гордістю: «Підходьте ближче, я благословлю вас по ріал хінду стайл... Як благословляють заручених за англійським звичаєм я не знав» [1, с. 21–22]. Проте подальше дійство демонструє цілковиту девальвацію традиційних норм, попри всі намагання пана Чатудджо дотриматися установлених брахманами церемоніальних заходів. Замість традиційного рису і трави дурви, герой використовує перше-ліпше насіння та бур'ян, вирваний нашвидкуруч поси́льним на станції. Саме така підміна культурних компонентів сигналізує про нівелювання сакральності, хоча у вінчальній промові брахмана виразно помітні психоментальні механізми власне індійця, адже він підсвідомо декламує: собі – сакральне, чужоземцям – профанне («Хай ніколи не зітреться кіновар із вуст твоїх. Не намагайся народжувати синів-героїв – це благословення нехай буде нам, індійцям!» [1, с. 23]). Показове знецінення традиційного укладу життя й національних цінностей здебільшого зумовлювалося цілеспрямованою британською політикою «англізації» в індійській колоніальній історії. «Англійська культура (форми соціальності, спосіб життя англійців) виявилася тим соціокультурним чинником, що вплинув на розповсюдження «англофільства» серед певних прошарків індійського суспільства та призвів до відриву від традиційних культурних кодів. Поява в Індії англофілів/проанглійськи налаштованої

еліти зумовлена впровадженням у країні західної освіти» [4]. Показовим у цьому контексті є перманентне вживання майже всіма персонажами оповідання англійських слів (здебільшого переключених на свій лад): «Плутаючи англійську та хінді, якое уже пояснив їй» [1, с. 13]. Довготривале перебування Індії в складі Британської імперії посприяло виникненню такого феномена, як «втрачена ідентичність». Трансформації, що відбувалися в соціумі, утілено в літературі. Порошурам в оповіданні демонструє чітку біполярну опозицію: з одного боку, він вдало оперує чужоземними культурними поняттями, а з іншого боку, зображає ці ж поняття як ворожі, навіть страшні. В одному з епізодів ліричний герой при зіткненні з іноземцями від страху навіть викликає на допомогу богиню Дургу, яка в індійських віруваннях є борцем зі злом, а самі іноземці зображені очима індійця зневажливо: «На одному з диванів, розвалившись на спині, хропів довготелесий і худий сахіб (звернення до білих, що означає «пан» (коментар наш – А. К.)). Час від часу він щось бурчав уві сні. На підлозі поміж диванів обличчям вниз лежав інший пан, товстий опецьок. Поряд із його головою каталася по підлозі порожня пляшка з-під вина» [1, с. 12].

Як і в романах Кіран Десаї «Спадщина втрачених» та Арундаті Рой «Бог дрібниць», де образи Чужих/Інших увиразнені «шляхом порівняння персонажів із ящіркою, рептилією, галапагоським чудовиськом» [4], так і в оповіданні «Сватання» яскраво виражений анімалістичний компонент. Підсвідомо чи свідомо автор надає іншим націям тваринних характеристик:

– Рік тому я потрапив у лари тигриці! Я потрапив у лапи однієї незвичайної красуні.

– Ви ж казали – у лапи тигриці! – перебив Ноген.

– О, це одне й те саме, – зазначив Бінод [1, с. 11].

Проте поряд зі «звірячими» характеристиками чужинців, які можуть, замість одягу, носити «ведмедячу шкуру», або «скалити в посмішці зуби», або плигати, як «величезна жаба», герой оповідання категорично заперечує щодо такого ж маркування власної особи іншими: «Я що їй, блазень чи звір із зоологічного саду? Я – Кедар Чатудджо, а не джугарден! (спотворене англійське слово zoogarden (коментар наш – А. К.)) [1, с. 14]. Себе ліричний герой бачить ластівкою («В одному з народжень я був ластівкою» [1, с. 19]), традиційним символом весни, пробудження, а в багатьох культурах навіть символом воскресіння. Очевидним стає конфлікт культур, який можемо прослідкувати в подібних метаморфозах: позитивні образи для

себе та негативні для інших. Наприклад, у ситуації у вагоні, коли вже й сама Джун, копіюючи індійця, зухвало кричить на чоловіків, претендентів одружитися з нею: «Ю порк, ю порк! Ю піг, ю піг!» [1, с. 15], а кавалери «у відповідь хрюкали, неначе дикі кабани» [1, с. 16]. Проте й Джун не залишається без зневажливих характеристик від пана Чатудджо: «У купе з'явилася незвичайна істота. Обличчя незнайомки нагадувало жовтий плід із червоними боками; уста яскраво-червоні, неначе достigliй перець; довжелезні, неначе висічені з мармуру, руки діставали до колін, гола вистрижена потилиця, навколо вух два бублика волосся кольору індійської коноплі. З-під полотенця (короткої спідниці (коментар наш – А. К.)) виглядали рожеві, прямі, як стовбур бананової пальми, ноги. Вона була точнісінько, як усохла жердина, пласка й рівна, без жодної випуклості. Її аж ніяк не можна було порівняти із сором'язливою та гнучкою ліаною. А між двома смужками червоного перцю замаюрів рядок нестиглих зерен маїсу» [1, с. 13]. Зауважимо, що опис жінки все ж таки не гранично негативний порівняно з вищенаведеними. Знову ж можна помітити гармонійну близькість оповідача з природою, як він влучно проводить паралелі, щоб донести своє бачення жінки своїм односельчанам, котрі маркують довколишнє середовище виключно близькими до себе поняттями. Уже пізніше, коли довге перебування з Джун в обмеженому просторі вагону дасть змогу пізнати (й частково зрозуміти) культурні позиції один одного, пан Чатудджо порівняє її з апсарою – небесною танцівницею в індійській міфології. Довга подорож робить можливим двобічне переймання чужих традицій: Джун раптово перейшла на хінді, Чатудджо заговорив англійською, визнаючи навіть, що «більш яскравої лайки, як англійська, не знайдеш ніде. Деякі слівця до самої душі доходять. Я погано знаю англійську мову, та й усіх висловів не зрозумів. Тим не менш, задоволення я отримав величезне!» [1, с. 20]. Отаке позірне проникнення одних культурних патернів в інші завуальовано демонструє й ситуацію в самій Індії, коли дифузія традиційних і чужоземних цінностей спровокувала появу цілого покоління з утраченою ідентичністю.

Підміна ціннісних орієнтацій, що виникає на межі впливу двох соціальних верств – національної та іноземної. Важливий сегмент оповідання – зображення цілеспрямованого впливу нищих якостей англійців на благородних індійців. До речі, Порошурам не соромиться зазначити, що останні все більше й більше охоче піддаються «англіза-

ції». Символічною в цьому ключі бачиться історія з перснем проти зурочення, яким пан Чатудджо демонстративно хизувався й від самого початку трактував його як «бхері холі» (very holy (коментар наш – А. К.)). Безпосередня й грайлива Джун зняла цей перстень із пальця брахмана й приміряла: «Але ж це мій священний перстень! Доторкаючись до нього, ця нечестива жінка осквернила його! Сльози заблищали в моїх очах. Але цікавість взяла гору» [1, с. 15]. Порошурам дає читачеві прямий натяк, що, так би мовити, «цікавість» полягала в тому, що жінка на заміну подарувала Чатудджо свій коштовний перстень із величезним рубіном. Саме тому брахман із легким серцем подарував свій аксесуар Джун. Та й дружина пана Чатудджо відразу втратила цікавість до сварки щодо втрати священного персня, коли побачила дорогоцінний камінь на новій прикрасі: «Вона взяла в мене перстень із рубіном, вимила його у водах Ганги та надягла собі на палець» [1, с. 23]. Ритуальне очищення водою повністю нівелюване очевидною жадобою, потягом до збагачення. Варто відмітити, що оповідання й починається подібним чином, адже пан Чатудджо із самого початку згодився на поїздку лише за умови, що він поїде за чужий рахунок і в другому класі: «Пропозиція була приваблива – подорож у другому класі за чужий рахунок!» [1, с. 11]. Проте щасливий випадок дав змогу брахману проїхати в першому класі. Тобто читач простежує поступовий перехід від засудження низької «іноземної» поведінки до абсолютного її прояву власне в індійців.

Висновки і пропозиції. Беручи до уваги не лише індійську літературу 20 століття, а й сучасні здобутки художньої літератури Індії, ще й досі можемо помітити, що до цього часу питання ідентичності, «котра живиться однією кровоносною системою, як у сіамських близнюків, криється чи не основна глобальна тема сучасної літератури» [2]. Процеси взаємопроникнення культур чи навіть повного поглинання однією культурою іншої не вичерпані до цього часу, адже навіть нині відбувається протистояння Сходу і Заходу, ісламу, індуїзму і християнства. Як зазначив В. Махно [2], проза, створена індійцями, приправлена прянощами поетичності, міфу та екзотики, постійно впиралася в стіну нерозуміння європейцями специфіки індійського менталітету і традицій. Індія – один із ключових цивілізаційних вузлів людства, і жодна політична криза, демографічний вибух, повені чи урагани не можуть вимити із цієї землі її глибинні культурні нашарування та їх незаперечний на нас вплив.

Список літератури:

1. Индийские рассказы XX века : в 2 т. / пер. с хинди, урду, бенг. и др. яз. ; редкол. : Е. Челышев, Ч. Айтматов, Г. Анджапаридзе и др. ; сост. и коммент. А. Сухочева. Москва : Худож. лит., 1990. Т. 1. 431 с.
2. Махно В. Подорож до Індії. URL: <https://zbruc.eu/node/86420>.
3. Метельова Т. Досвід забезпечення національної злагоди в Республіці Індія. URL: <http://www.kontrast.org.ua/news/2475.html>.
4. Євтушенко С. «Втрачена ідентичність» як постколоніальний синдром. *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2016. № 1 (13).

Kolisnychenko A. V. CONFLICT OF CULTURES THROUGH THE PRISM OF INDIAN NATIONAL CONSCIOUSNESS IN POROSHURAM'S NOVEL "MATCHMAKING"

The article considers national peculiarities of another cultural patterns' perception, mentions the most significant item of identity formation in Indian literature. The article analyzes the national specifics of the perception of cultural patterns of another people, illustrates the significant for Indian literature traditional milestones in the formation of identity. The article considers the sharp question of whether Indian literature is only a collection of regional language literatures or an independent literature. Since the multiculturalism of modern Indian society was based on centuries-old folk tradition of cultural, domestic and religious interaction, Indian literature is seen as a holistic phenomenon, as a single multilingual complex with a single process of formation, development and enrichment, a single fund of cultural traditions, a single aesthetic system and ideological thematic basis. For all their individual differences, writers who lived in different parts of the country and wrote in different languages had something in common that united writers of the same generation. This common denominator was determined by the material conditions of life, the spiritual atmosphere that existed at the time, the dominant sociopolitical concepts, the aesthetic views, and so on. The formation of a common national identity took place on the basis of communities, each of which had its own, formed over the centuries and millennia and very different from the others, group identity. The most important aspects of the national identity of Indians are considered in story "The Courtship" of the writer Poroshuram, who with a light humor raises painful social issues, because the transformations that took place in society were embodied in literature. The article demonstrates the symbolic attributes of the lost identity and the substitution of the value orientations of the Indian people; considers the concept of "Anglicization" of the population of India; outlines the binary situation and interpenetration of cultures, and their conflict; analyses the peculiarities of the worldview of the members of society through the prism of belonging to a certain caste.

Key words: "Anglicization", "Anglophilism", multiculturalism, Brahman, "lost identity", hermeneutic phenomenon.